

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-47-04>
УДК 930.2:801.81:303.621.32(477.54-25)"2023/2025"

Вікторія Олександрівна Нестеренко

канд. історичних наук, старший викладач, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

viktoria.nesterenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5773-5014>

ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ ДО РІДНОГО МІСТА ЯК РЕСУРС СТІЙКОСТІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРВ'Ю З ПРОЄКТУ «ТІ, ХТО ЛИШИЛИСЬ: СВІДЧЕННЯ МЕШКАНЦІВ ХАРКОВА ТА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ»)

Досліджується досвід харків'ян, які свідомо залишаються в місті в умовах постійної небезпеки, зумовленої Повномасштабною війною. Джерельною базою дослідження стали усноісторичні інтерв'ю, зібрані в рамках проєкту «Ті, хто лишилися: свідчення мешканців Харкова та Харківської області» протягом 2023–2025 років за підтримки Центру міської історії Центрально-Східної Європи. Метою статті є визначити аргументи мешканців міста для пояснення свого рішення залишитись через прив'язаність до рідного міста, що проявляється в усних свідченнях, і яким чином ця прив'язаність сприяє формуванню психологічної та соціальної стійкості під час повномасштабної війни. Усноісторичний підхід у поєднанні з тематичним аналізом дозволяє виявити основні мотиви, що зумовлюють вибір залишитися: відчуття обов'язку, ідентифікація з містом, емоційний зв'язок і пам'ять про міське середовище як особистий та спільний ресурс. Визначаються чинники, що допомагають, попри значне пошкодження інфраструктури та втрату соціальних зв'язків, відігравати Харкову роль суб'єкта, який підтримує людину, його тісний зв'язок із містом, його історією та перспективою розвитку себе, своєї родини й міста. Дослідження спрямоване на глибше розуміння стійкості у міському просторі крізь призму особистих досвідів мешканців у воєнний час. Аналізуються відповіді містян з точки зору їхнього сприйняття сучасної ситуації, мотивації залишатись або повертатись поки триває війна. Роз'яснюються принципи проведення інтерв'ю та головні питання, розроблені та записані відповіді командою дослідників в Харкові впродовж 2023–2025 років.

Учасники наголошують на своєму зв'язку з містом – через народження, довготривале проживання або емоційну прив'язаність. Досвід міських жителів порівнюється з досвідом мешканців сільських територій, де адаптація до війни проходила інакше. Мотивація залишатись або повертатись включає турботу про рідних, бажання бути корисним, а також потребу зберегти свою ідентичність та зв'язок із Батьківщиною. Висвітлюється й парадоксальна реальність, у якій загроза війни для багатьох виявляється менш стресогенним чинником, ніж життя в незнайомому середовищі поза межами рідного міста.

Ключові слова: *повномасштабне вторгнення, Харків, міська стійкість, соціальний капітал.*

Як цитувати: Нестеренко, В.О. 2025. Прив'язаність до рідного міста як ресурс стійкості під час повномасштабної війни (на прикладі інтерв'ю з проєкту «ті, хто лишилися: свідчення мешканців Харкова та Харківської області»). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 47: 32-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-47-04>

© Нестеренко В.О., 2025.

This is an open-access article distributed under
the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0.

In cites: Nesterenko, Viktoriia. 2025. Attachment to One's Hometown As a Resource of Resilience During Full-Scale War (Based on Interviews From the Project «Those Who Stayed: Testimonies of Residents of Kharkiv and Kharkiv Region»). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 47: 32-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-47-04> (in Ukrainian)

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну кардинально трансформувало роль і сприйняття Харкова як одного з ключових міст країни. Якщо раніше Харків виконував функцію потужного транспортного вузла, освітнього та наукового центру, то з початком бойових дій ці функції зазнали глибоких змін. Значна частина мешканців була змушена евакуюватися через постійну небезпеку обстрілів, а більшість закладів освіти перейшла на дистанційну форму навчання, що змінило звичну динаміку міського життя. Місто втрачає частину своєї ролі як точка перетину логістичних маршрутів і поступово актуалізує образ із власної ранньомодерної історії – як прикордонної фортеці у степовому регіоні. Водночас, попри загрози та втрату інфраструктурної стабільності, частина мешканців свідомо приймає рішення залишитися. Їхня мотивація нерідко виходить за межі суто практичних міркувань безпеки чи економічної необхідності: вони наголошують на внутрішньому обов'язку зберігати місто, підтримувати його життєдіяльність, а також на глибокому особистісному та емоційному зв'язку з Харковом як простором, що визначає їхню ідентичність.

У статті досліджуються мотивація містян залишатись в Харкові попри обстріли та фізичну небезпеку в умовах повномасштабної війни. Вивчення проводиться на основі бази інтерв'ю які команда дослідників записувала в Харкові впродовж 2023–2025 років за підтримки Центру міської історії Центрально-східної Європи. Метою роботи є дослідити, як прив'язаність до рідного міста впливає на рішення мешканців Харкова та Харківської області залишатися під час повномасштабної війни, простежити способи її вираження в усних свідченнях та проаналізувати її роль як ресурсу психологічної та соціальної стійкості. Серед дослідницьких завдань виділяємо такі:

- визначити, які аргументи використовують мешканці міста, щоб пояснити своє рішення залишитись;
- з'ясувати, як прив'язаність до рідного міста проявляється в усних свідченнях;

- проаналізувати, яким чином ця прив'язаність сприяє формуванню психологічної та соціальної стійкості під час повномасштабної війни.

Інтерв'ю здійснювалися в межах усно-історичного підходу з використанням гнучкого напівструктурованого питальника. Такий інструмент дозволяв окреслити дослідницьку рамку, водночас залишаючи оповідачеві можливість самостійно вибудувати наративну логіку власної розповіді. Обраний спосіб збирання джерела безпосередньо впливає на можливі стратегії його подальшого аналізу. Усна історія як дослідницький підхід формувалася передусім як спосіб фіксації спогадів про події, віддалені в часі. За сучасних умов, однак, наративи респондентів охоплюють як ретроспективні свідчення (зокрема про бойові дії навесні 2022 року в Харкові), так і описи повсякденного життя в умовах триваючої війни. Частина цих свідчень має виразний травматичний характер, що потребує особливої уваги як під час збору матеріалу, так і під час його подальшого аналізу. Дане дослідження формується на підході тематичного аналізу, що допоможе виділити основні теми та мотиви, які оповідачі повторюють в інтерв'ю (Braun, Clarke 2006).

Для належного інтерпретування інтерв'ю доцільно окреслити умови їхнього проведення в рамках проєкту «Ті, хто лишилися: свідчення мешканців Харкова та Харківської області», у межах якого вони були зібрані. Влітку 2023 року команда дослідників Центру міської історії Центрально-східної Європи за фінансової підтримки Фондації Кербера (Körber Stiftung) почали записувати інтерв'ю серед мешканців Харківщини, які обрали залишитись тут. У проєкті працює команда дослідників, що поєднує академічну підготовку та практичний досвід у сфері історії, філософії, публічної діяльності та візуальної документації. Юлія Скубицька, докторка філософії (Університет Пенсильванії), колишня директорка українського офісу Музею воєнного дитинства, виконувала роль керівниці проєкту у 2023 році та продовжила роботу в якості наукової консультантки у 2024. Ольга Чистотіна, яка

захистила кандидатську дисертацію з філософії напередодні повно-масштабного вторгнення, після завершення викладацької діяльності у 2022 році, зосередилася на фотографії як способі фіксації та переживання досвіду війни; у проєкті вона займалася інтерв'юванням у 2023 р., а також інтерв'юванням і фотодокументацією у 2024. Ярослав Шкабура – історик і викладач Харківського університету імені В. Н. Каразіна, активний учасник ініціатив у сфері публічної історії та досліджень Євромайдану в Харкові, а також авторка цієї статті Вікторія Нестеренко – історикиня та викладачка Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – розпочали роботу в усній історії зі збирання інтерв'ю для Музею воєнного дитинства. Впродовж реалізації проєкту дослідники фіксували свої рефлексії з метою вдосконалення методології проєкту (Отріщенко, 2024: 37-44).

На першому етапі реалізації проєкту було записано 50 інтерв'ю з мешканцями Харкова та Харківської області, які свідомо вирішили залишитися в регіоні під час повномасштабної війни. Упродовж другого етапу, що тривав з червня по грудень 2024 року, було записано ще 80 усної історичної свідчень, серед них, а також з людьми, які повернулись до Харкова через рік, або більше, перебування в евакуації. Наразі триває черговий етап, присвячений документуванню досвіду представників етнічних спільнот, які прийняли рішення залишитися в місті попри загрози війни.

Дослідників цікавив ряд питань, серед яких стратегії прийняття рішень, повсякденні практики та уявлення мешканців про те, як змінився Харків за цей час. У процесі розповіді респонденти проговорювали цілком логічні аргументи про рішення залишитися в Харкові. Проте також містяни часто докладно описували свій емоційний зв'язок з містом та те, як усвідомлення коріння допомагає справитись із поточною ситуацією.

З початком повномасштабного вторгнення поняття стійкості стало ключовим у публічному та академічному дискурсі, зокрема в контексті міського досвіду війни. У випадку Харкова образ стійкості знайшов візуальне втілення у графічному символі «Харків – Залізобетон», створеному художником Патріком Кассанеллі, що набув популярності як емоційне та культурне уособлення незламності міста (Курушина, Снітко, 2024: 105). У науковій літературі є визначення стійкості в контексті міського розвитку як здатності міської системи швидко

відновлювати функціонування після потрясіння, адаптуватися або трансформуватись (Meerow, Newell 2015). Дослідники фокусуються передовсім на змінах у містах під тиском кліматичних змін, проте Харків – приклад неймовірної адаптації міського середовища в умовах тривалої війни. Крім того, стійкість може проявлятися у взаємодії індивіда та середовища, важливо, що це не тільки опір, а розвивальний процес, внаслідок якого формуються необхідні для виживання навички (Moys, Goenechea 2022). Цей термін людська цивілізація почала активно використовувати ще з часів античної цивілізації (Грейтенс 2021: 45), проте для суспільств у часи війни він набуває особливого значення.

Отже, перейдемо до наративів, якими мешканці пояснюють своє рішення залишитись, і як причетність до Харкова допомагає їм адаптуватись до військових реалій. Всі імена оповідачок та оповідачів змінені з метою безпеки.

Анкетна частина інтерв'ю починається з прохання до оповідача розказати про себе. Значна частина людей починає вибудовувати свою історію із народження в Харкові або з того, як саме вони опинились в місті. Так Ксенія ділиться:

Я мешканка міста Харкова, народилася в місті Харкові, весь час тут живу, не переїжджала нікуди, тобто я повністю виросла тут (Архів Центру міської історії, Kharkiv_F48)

Віталій 63 років починає автобіографію словами:

Я корінний харків'янин з інтелігентної родини (пер. з рос.). (Архів Центру міської історії, Kharkiv_M63).

Оповідач Руслан (41 рік) уточнює, що саме він має розказати про себе, і отримавши відповідь «те, що вважаєте за потрібне», починає:

Я харків'янин, тут народився і жив все життя (Архів Центру міської історії, Kharkiv_M41).

Аналіз інтерв'ю дозволяє припустити, що для оповідачів та оповідачок підкреслення приналежності до Харкова виконує не лише функцію географічного маркера, але й слугує важливим елементом самоідентифікації, що набуває особливого значення в умовах війни. Навіть у випадках, коли респонденти не є уродженцями Харкова, вони присвячують частину автобіографічного блоку осмисленню та опису своїх стосунків із містом. В умовах війни герої інтерв'ю діляться тим, що втратили звичне

для себе коло спілкування через евакуацію рідних та близьких. Така втрата соціального капіталу шкодить стійкості, але в цій ситуації саме місто та його знайомий ландшафт стають самі по собі соціальним капіталом та ніби оживають в розмовах людей. У цього явища є і зворотній бік: коли російська ракета влучила по знаковій телевежі на Павловому полі або обстріли серйозно пошкодили Держпром, складалось відчуття, що всі мешканці міста оплакують ці влучання як поранення близької людини.

Сприйняття міста змінюється відповідно до різних періодів Повномасштабного вторгнення. Ксенія зазначає:

Місто 2022 року дійсно було відчуття, що ми всі разом. Кожен один одному помагав, от всі були гуртом. [...]. [Відчувається] протистояння між тими, хто лишився, і тими хто повернувся (Архів Центру міської історії, Kharkiv_F48).

Проте тут Ксенія апелює вже не до міста в цілому, а до окремих представників спільноти. Само по собі місто залишається для неї тим, що вона готова оберігати і заради чого обирає залишатись тут.

Окремий інтерес викликає те, що більшість респондентів сприймає благоустрій міста – прибрані вулиці, клумби, доступність закладів харчування та побутових послуг на високому рівні – як свідчення стійкості харків'ян та їх готовності захищатись. Набагато рідше в інтерв'ю згадують про необхідність реальних військових укріплень. Алевтина розказує про швидкість роботи комунальних служб після обстрілу:

Під час прильоту були вибиті великі вітрини і за той час поки нас не було, тобто по суті це за ранок, скло було прибрано, вітрини вже були забиті ДВП, закриті ОСБ, і про те, що ще вчора там була скляна вітрина, а сьогодні ЮСБ ми розкришеному склу під ногами. І все, все інше було вже прибрано (Архів Центру міської історії, Kharkiv_F33).

Інший оповідач, Віталій ділиться:

Комунальники – це окреме питання, напевно. [...] Це унікально. Я вважаю, що це люди які на рівні військових – під обстрілами, тушити, гасити, налагоджувати... Не очікував, якщо чесно. Ось такого – не очікував! [...] Я не дуже поважав нашу міську владу, але зараз вони заслуговують найвищу похвалу. (пер. з рос). (Архів Центру міської історії, Kharkiv_M63).

Важливо порівнювати інтерв'ю мешканців Харкова з історіями з інших населених

пунктів області. Можемо зазначити, що мешканці сіл пристосовуються до подій важче, ніж мешканці обласного центру. В селах, що не були окуповані, люди описують, що вони майже не страждали від нестачі продуктів чи комунікацій на кшталт електрики та води. Люди мали запаси, криниці, генератори. Разом із тим, більшість зазначає, що усвідомлення адаптації прийшло мінімум через рік після початку Повномасштабного вторгнення. Для містян відчуття «норми» прийшло разом із відновленням базових послуг, що з ними асоціювалось місто, на кшталт громадського транспорту чи кав'ярень. У мешканців міста рідше були запаси їжі, але цю нестачу покривала гуманітарна допомога.

Серед причин, які мотивували людей залишитись, можна виділити такі блоки. Частина респондентів обирала Харків через прив'язаність до родичів, які не бажали або не мали можливості виїжджати. В деяких ситуаціях це були родичі похилого віку або люди з інвалідністю, в деяких ситуаціях родини, що опинились в окупації в Харківській області. У одній оповідачки залишалось відчуття, що вона хоча б географічно ближче до родини, якщо залишається в самому Харкові. Крім того, родини військових обирали залишатись в місті, щоб хоча б інколи мати можливість бачитись з рідними.

Окремі оповідачі зазначали, що не уявляють своє життя поза Харковом. Ті, хто наважився на тимчасову евакуацію, описують повернення в рідне місто як найщасливіший день свого життя. Один із респондентів провів в евакуації всього кілька днів – піддавшись на вмовляння родини, він виїхав з Харкова, але майже одразу повернувся назад, бо відчував потребу залишатись в місті.

Серед мотивацій залишатись або повернутись в місто зустрічається і обґрунтування своєї можливості приносити користь саме тут. Петро, батько багатодітної родини, розказує, що він виїхав разом із рідними в Англію, проте за рік вони повернулись разом із маленькими дітьми (Архів Центру міської історії, Kharkiv_M36). Чоловік намагається перелічити максимально раціональні аргументи такого рішення – за рік у дітей стається криза ідентичності і вони вже не відчувають себе українцями, а для нього було важливо зберегти їх прив'язаність до Батьківщини; незважаючи на обсяг пожертв, які вони відправляли з-за кордону, Петро відчував, що має брати участь в економічному житті країни проживаючи на

її території. Крім того, він відчував потребу займатись громадською діяльністю саме в Харкові. Його знайомі критикували рішення родини повертатись в небезпечне місто, проте їм не вдалось вмовити Петра та його родину не повертатись.

Дослідження показують, що людина дійсно може мати емоційний зв'язок з містом, який дозволяє їй почуватись у безпеці (Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj 2023). І хоча перші місяці Повномасштабного вторгнення змусили величезну кількість людей покинути місто через пряму фізичну небезпеку, проте багато хто повернувся, тому що не зміг адаптуватись до життя на новому місці. Виявляється, що війна може сприйматись не найбільшим джерелом небезпеки. Натомість проживання в незнайомому середовищі, ще й в ситуації нерозуміння мови чужої країні, може спричиняти стрес.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу виявлено, що рішення мешканців залишатися в місті під час повномасштабної війни ґрунтується на комплексі аргументів, серед яких переважають емоційна прив'язаність до міста, усвідомлення значущості власної присутності в спільноті та відповідальність перед близькими. Усні свідчення респондентів засвідчують, що прив'язаність до рідного міста проявляється через сталі практики повсякденності, символічні образи міського простору та особисту ідентифікацію з ним. Зазначена прив'язаність виконує функцію ресурсу стійкості, сприяючи збереженню психологічної рівноваги, підтримці соціальних зв'язків і формуванню відчуття сенсу в умовах надзвичайної небезпеки.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025

Стаття рекомендована до друку 24.03.2025

Viktoriia Nesterenko

PhD in History, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University
viktoriia.nesterenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5773-5014>

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Braun, Clarke. 2006. Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
2. Отріщенко, Н. 2024. *Розмови з тими хто питає про війну*. Львів :ФОП Цімерман. URL.: <https://www.lvivcenter.org/wp-content/uploads/2024/07/War-Conversations.pdf>
3. Курушина, М., Снітко, І. 2024 Феномен образу-символу Харків-залізобетон. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. Вип. 38: 104-113, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-10>
4. Meerow, Newell. 2015. Resilience and Complexity: A Bibliometric Review and Prospects for Industrial Ecology". *Journal of Industrial Ecology*, 19, 236-251. <http://dx.doi.org/10.1111/jiec.12252>
5. Moya, Goenechea. 2022. An Approach to the Unified Conceptualization, Definition, and Characterization of Social Resilience /by Jorge Moya and María Goenechea. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19, 5746. <https://doi.org/10.3390/ijerph19095746>
6. Грейтенс, Ерік .2021. *Стійкість: тяжко виборена мудрість для ліпшого життя*. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула.
7. Архів Центру міської історії, 2023-2025. Львів, 2023-2025
8. Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj. 2023. How to Deal with Crisis? Place Attachment as a Factor of Resilience of Urban–Rural Communes in Poland during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 15(7), 6222. <https://doi.org/10.3390/su15076222>

ATTACHMENT TO ONE'S HOMETOWN AS A RESOURCE OF RESILIENCE DURING FULL-SCALE WAR (BASED ON INTERVIEWS FROM THE PROJECT «THOSE WHO STAYED: TESTIMONIES OF RESIDENTS OF KHARKIV AND KHARKIV REGION»)

This article explores the experiences of Kharkiv residents who consciously choose to remain in the city despite the constant danger posed by the full-scale war. The source base for this research consists of oral history interviews collected between 2023 and 2025 within the framework of the project «Those Who Stayed: Testimonies of Residents of Kharkiv and Kharkiv Region», supported by the Center for Urban History of East Central Europe. The aim of the study is to identify the arguments residents use to

justify their decision to stay, examine how attachment to their hometown is articulated in oral testimonies, and analyze how this attachment contributes to the formation of psychological and social resilience during wartime. The oral history approach, combined with thematic analysis, reveals key motivations behind the decision to stay: a sense of duty, identification with the city, emotional attachment, and memory of the urban environment as both a personal and collective resource. Despite the loss of infrastructure and social ties, the city itself, its familiar streets, architectural landmarks, and landscapes, takes on the role of a supportive agent. The study seeks to deepen our understanding of urban resilience through the lens of individual wartime experiences. Respondents emphasize their connection to the city—whether through birth, long-term residence, or emotional ties. The loss of social capital due to evacuation is often offset by the city's physical and social environment. In the narratives, Kharkiv appears not just as a geographic location, but as a social resource that sustains resilience. The urban experience is compared to that of rural residents, whose adaptation to war followed a different trajectory. Motivations to remain or return include care for relatives, a desire to be useful, and the need to preserve identity and a sense of belonging to the homeland. The article also highlights the paradox in which the threat of war is perceived as less stressful than the experience of displacement and living in unfamiliar environments away from one's native city.

Keywords: *full-scale invasion, Kharkiv, urban resilience, social capital.*

REFERENCES

1. Braun, Clarke. 2006. Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
2. Otrishchenko, N. 2024. Rozmovy z tymy khto pytaye pro viynu. Lviv : FOP Tsimerman (in Ukrainian)
3. Kurushyna, M. Snitko, I. 2024. Fenomen obrazu-symvolu Kharkiv-zalizobeton. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*. 38 : 104–113. <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-10> (in Ukrainian)
4. Meerow, Newell. 2015. Resilience and Complexity: A Bibliometric Review and Prospects for Industrial Ecology. *Journal of Industrial Ecology*, 19, 236-251. <http://dx.doi.org/10.1111/jiec.12252>
5. Moya, Goenechea. 2022. An Approach to the Unified Conceptualization, Definition, and Characterization of Social Resilience /by Jorge Moya and María Goenechea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 19, 5746. <https://doi.org/10.3390/ijerph19095746>
6. Greitens, Eric. 2021. Stiykist: tiazhko vyborena mudrist dlia lipshoho zhyttia. Kharkiv : Ranok: Fabula (in Ukrainian).
7. Archive of the Center for Urban History, 2023–2025. Lviv, 2023-2025 (in Ukrainian).
8. Guzal-Dec, Zwolińska-Ligaj. 2023. How to Deal with Crisis? Place Attachment as a Factor of Resilience of Urban–Rural Communes in Poland during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 15(7), 6222. <https://doi.org/10.3390/su15076222>

The article was received by the editors 20.02.2025.

The article is recommended for printing 24.03.2025